

Rapport

Bedömning av högstadielävers valkompetens - Studie- och yrkesvägledares professionella perspektiv

2026-01-23

Författare: Lisa Molin, Susanne Staf, Anna Jolsby, Therese Bidefors

Innehåll

Sammanfattning	3
1 Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	6
2 Tidigare forskning	7
3 Metod och genomförande	9
3.1 Teoretisk utgångspunkt och analytiskt ramverk.....	9
3.2 Deltagare, urval och genomförande.....	10
3.2.1 Bedömningsverktyget.....	12
3.3 Datainsamling	13
3.4 Analysprocess.....	14
3.5 Etik.....	15
4 Resultat	15
4.1 Professionell bedömning av valkompetens – mellan individuellt omdöme och gemensam struktur	16
4.2 Bedömningsverktyget i praktiken – stödstruktur, begränsning och professionellt omdöme.....	18
4.3 Nya insikter om bedömningsverktyg som stöd för likvärdighet och professionsutveckling	20
5 Diskussion	22
6 Avslutande ord	24
7 Referenslista	26

Sammanfattning

Denna förstudie undersöker hur elevers valkompetens i årskurs 9 kan bedömas och vilka lärdomar som följer av att använda ett bedömningsverktyg som stödjer studie- och yrkesvägledares professionella bedömningar, som ett alternativ till självskattningsverktyg. Bakgrunden är ett identifierat kunskapsglapp i både forskning och praktik kring hur valkompetens kan följas upp systematiskt. Förstudien genomfördes inom Vägledningscentrum i Göteborg och baseras på intervjuer med vägledare, koordinator och enhetschefer samt utprovning av verktyget i individuella vägledningssamtal. Resultaten visar att ett vägledarbaserat bedömningsverktyg kan synliggöra elevers resonemang, stärka likvärdighet och bidra till kollegial samsyn och skolövergripande analys, men att verktygets utformning och implementering är avgörande för användbarhet och långsiktig effekt.

1 Inledning

Studie- och yrkesvägledning är en central del av skolans uppdrag och har i både nationell och internationell forskning lyfts fram som avgörande för elevers möjligheter att fatta välgrundade beslut om utbildning och yrkesliv (Einarsdóttir m.fl., 2023; Rosvall & Eshaghbeigi-Hosseini, 2023). Med vägledning i snäv bemärkelse avses det professionella arbete som utförs av utbildade studie- och yrkesvägledare, medan vägledning i vid bemärkelse omfattar hela skolans ansvar att genom undervisning och aktiviteter skapa förutsättningar för eleverna att utveckla valkompetens. Elevers rätt till studie- och yrkesvägledning regleras i skollagen (SFS 2010:800), där det framhålls att vägledningen ska bidra till att elever fattar medvetna beslut utifrån sina intressen och förutsättningar.

Valkompetens avser i detta sammanhang en långsiktig förmåga att hantera valsituationer i utbildning och arbetsliv. Förmågan omfattar flera dimensioner: självkänedom, kunskap om olika alternativ, förståelse för relationen mellan individ och valmöjligheter samt förmåga att fatta och genomföra beslut (SKOLFS 2013:180). Forskning visar att dessa förmågor utvecklas successivt och behöver stödjas genom återkommande undervisning, reflektion och vägledning snarare än genom enskilda informationsinsatser (Dodd, Hanson & Hooley, 2022; Soares m.fl., 2023). I linje med detta betonar läroplanen för grundskolan (Lgr22) att elever ska ges möjligheter att utveckla dessa förmågor genom undervisning, vägledning och erfarenheter som stärker deras beredskap i ett samhälle och arbetsliv i förändring.

Trots tydliga mål saknas idag metoder för att systematiskt följa och bedöma elevers valkompetens, både i Sverige och internationellt. Studier pekar på att vägledning därför ofta beskrivs i termer av genomförda aktiviteter snarare än elevers faktiska progression, vilket försvårar möjligheten att anpassa insatser till individuella behov och att analysera vägledningens effekter (Einarsdóttir m.fl., 2023; Rosvall & Eshaghbeigi-Hosseini, 2023). De verktyg som främst finns tillgängliga för att följa elevers valkompetens utgörs av självskattningsverktyg, där elever

bedömer sin egen utveckling (Dodd, Hanson & Hooley, 2022; Liin, Laur & Täht, 2025). Verktyg som stödjer studie- och yrkesvägledares professionella bedömningar av elevers valkompetens är däremot mindre förekommande. Till skillnad från självskattningar kan professionella bedömningar fånga andra aspekter av elevers valkompetens, exempelvis hur de resonerar, väger alternativ och omsätter insikter i handling, och därigenom bidra till ökad likvärdighet, progression och systematisk uppföljning av vägledningsarbetet.

I Göteborgs stad ansvarar Vägledningscentrum (VLC) för studie- och yrkesvägledning från årskurs 5 till gymnasiet slut. Arbetet präglas av etablerade vägledningsmetoder och ett systematiskt kvalitetsarbete. För att säkerställa en likvärdig studie- och yrkesvägledning arbetar VLC sedan 2016 utifrån en gemensam lektionsstruktur som följer Skolverkets allmänna råd och bygger på forskning och beprövad erfarenhet.

Lektionsstrukturen utgår från valkompetensens fyra delområden och innebär att eleverna återkommande arbetar med dessa i både lektions- och gruppvägledningsformat. Den omfattar även moment som tränar planering och handlingsberedskap, exempelvis när elever i årskurs 8 formulerar en individuell handlingsplan inför gymnasiet.

Lektionsstrukturen skapar därmed förutsättningar för likvärdigt genomförande, men ger i begränsad utsträckning underlag för att följa hur elevers valkompetens utvecklas över tid. Det saknas därför ett verktyg som kan synliggöra denna utveckling. Ett sådant verktyg kan öka möjligheten att planera insatser, analysera effekter av vägledningen och stärka arbetets vetenskapliga grund. Mot denna bakgrund har VLC initierat utvecklingen av ett verktyg som vägledare kan använda för att bedöma elevers valkompetens.

Som förebild har VLC utgått från det nationella ramverk och den CMS-matris (Career Management Skills) som togs fram i Estland 2017.

Matrisen har vidareutvecklats av forskare vid Tartu universitet (Liin, Laur & Täht, 2025) till ett självskattningsverktyg, där elever bedömer sin egen utveckling inom områden som självkännedom, kunskap om valmöjligheter samt planerings-, besluts- och handlingsförmåga. I

föreliggande studie används dock inte något självskattningsverktyg av eleverna. I stället har VLC, med CMS-matrisen som utgångspunkt, utvecklats ett bedömningsverktyg avsett för studie- och yrkesvägledare, där vägledaren bedömer elevers valkompetens utifrån hur de resonerar, reflekterar och uttrycker sin förståelse i individuella vägledningssamtal. Verktöget har anpassats till svenska förhållanden och skolans styrdokument, med syfte att synliggöra elevers valkompetens i vägledningspraktiken.

Under hösten 2025 prövades verktöget inom ramen för VLC, där fyra studie- och yrkesvägledare och en koordinator använde det i individuella vägledningssamtal med elever i årskurs 9. Genom att använda bedömningsverktöget i dessa samtal undersöker förstudien verktögets praktiska funktion och dess potential att bidra till ett mer systematiskt och forskningsbaserat arbetssätt i svensk studie- och yrkesvägledning.

Utgångspunkten för studien är att valkompetens inte enbart kan förstås som ett resultat av information och vägledning, utan som en lärandeprocess där elever gradvis utvecklar förståelse för sig själva och sina möjligheter. Synsättet vilar på ett konstruktivistiskt ramverk för karriärutveckling (Savickas, 2013; Super, 1957), där utbildnings- och yrkesval ses som något som individen aktivt konstruerar genom erfarenheter, reflektion och meningsskapande. Denna teoretiska grund utgör utgångspunkt för förståelsen av begreppet valkompetens och vägledarnas professionella bedömningar.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med förstudien är att undersöka arbetet med att bedöma elevers valkompetens i årskurs 9 och att pröva hur ett bedömningsverktyg kan användas för att stärka vägledningen. Målet är att ge studie- och yrkesvägledare bättre underlag för att bedöma elevers valkompetens, för att på sikt kunna utveckla en mer likvärdig och vetenskapligt grundad vägledning.

Följande frågeställningar avses besvaras:

1. Hur uppfattar vägledare, koordinator och enhetschefer möjligheter och svårigheter med att bedöma elevers valkompetens?
2. Hur fungerar det framtagna bedömningsverktyget i individuella vägledningssamtal med elever i årskurs 9?
3. Vilka nya insikter om studie- och yrkesvägledningens upplägg och innehåll bidrar utprövningen av bedömningsverktyget till?

Genom att kombinera ett konstruktivistiskt perspektiv på karriärutveckling (Savickas, 2013; Super, 1957) med analytiska ramverk för validitet och användbarhet (Messick, 1995; Patton, 2015) vill förstudien bidra till en fördjupad förståelse av hur valkompetens kan bedömas och utvecklas i skolans vägledningspraktik.

2 Tidigare forskning

Forskningen om elevers valkompetens och studie- och yrkesvägledning har under de senaste åren utvecklats snabbt, särskilt inom europeisk forskning. Studier visar samstämmigt att skolans vägledningssuppdrag kräver ökad systematik för att kunna följa hur elever utvecklar sin förmåga att fatta välgrundade beslut om framtida studier och yrkesval. Samtidigt efterlyser forskningen praktisknära verktyg som kan omsätta målen i bedömningar och synliggöra progression i elevers valkompetens. På policy- och organisationsnivå har flera studier belyst behovet av strukturerade modeller för att följa elevers utveckling. I en nordisk jämförelse visar Einarsdóttir med kollegor (2023) att alla länder betonar valkompetensens betydelse, men att formerna för uppföljning varierar kraftigt. I svensk kontext beskriver Rosvall och Eshaghbeigi-Hosseini (2023) hur studie- och yrkesvägledningen ofta präglas av informationsöverföring snarare än långsiktigt lärande och reflektion. De pekar på organisatoriska hinder, tidsbrist och brist på verktyg som orsaker till att elevers progression sällan dokumenteras systematiskt.

På metodnivå har forskningen under det senaste decenniet utvecklat flera sätt att mäta och analysera elevers valkompetens. I Estland har Liin, Laur och Täht (2025) tagit fram ett Career Development Skills Questionnaire (CDSQ), som kan följa progression inom områden som självkänedom, beslutsfattande och handlingsförmåga. Liknande initiativ har genomförts i Storbritannien, där Dodd, Hanson och Hooley (2022) visar att även kortare frågeformulär kan ge tillförlitliga mått på elevers valkompetens. Flera studier (bl.a. Di Maggio m.fl., 2015; Soares m.fl., 2023) har dessutom prövat existerande modeller och bekräftar att valkompetens kan bedömas redan under högstadiet och ge underlag för mer träffsäkra vägledningsinsatser. Annan forskning har riktat uppmärksamheten mot hinder i elevers beslutsprocesser. Levin med flera (2023) och Domingues, Tavieria och Silva (2024) visar att svårigheter ofta hänger samman med bristande information, osäkerhet och yttre påverkan. Genom att kartlägga sådana faktorer kan vägledare identifiera elever i behov av stöd och anpassa insatser därefter. Sammantaget har studierna etablerat en teoretisk och metodisk grund för att bedöma olika dimensioner av valkompetens. Samtidigt bygger merparten på elevers självskattningar, inte på studie- och yrkesvägledares professionella bedömningar. Forskning om vägledningsinsatsers effekter (t.ex. Cardoso, Janeiro & Duarte, 2018) visar också att strukturerade arbetssätt som bjuder in till reflektion kan stärka ungas valkompetens och tilltro till sin beslutsförmåga. Studierna betonar att bedömning inte enbart bör förstås som mätning, utan som ett pedagogiskt verktyg som gör lärandet i vägledningen synligt och utvecklingsbart.

Sammantaget visar forskningen att skolor och vägledningsorganisationer saknar metoder som både synliggör elevers progression och stödjer professionellt lärande. Det finns väl utvecklade modeller för att mäta valkompetens men de är i huvudsak självskattningsverktyg som bygger på elevers uppfattningar. Få studier har undersökt hur professionella vägledare faktiskt bedömer valkompetens i autentiska samtal.

Föreliggande studie bidrar till att fylla detta kunskapsglapp genom att pröva ett bedömningsverktyg i vägledningssamtal i årskurs 9. Genom att

flytta fokus från elevers självskattningar till professionella bedömningar prövas möjligheten att använda ett verktyg för att utveckla studie- och yrkesvägledningen.

3 Metod och genomförande

I detta avsnitt redovisas de tillvägagångssätt som använts för att besvara studiens syfte och frågeställningar. Här beskrivs hur förstudien planerats, genomförts och analyserats, samt vilka överväganden som legat till grund för val av metod, urval och datainsamling. Avsnittet belyser även hur materialet har bearbetats och tolkats och avslutas med en redogörelse för de etiska principer som väglett arbetet.

3.1 Teoretisk utgångspunkt och analytiskt ramverk

Studiens tolkning av valkompetens och vägledning utgår från ett konstruktivistiskt synsätt (Savickas, 2013; Super, 1957), där vägledning förstås som en process där elever aktivt skapar mening kring erfarenheter, intressen och framtida val. Valkompetens ses därmed inte som ett fastställt mått, utan som något som utvecklas genom reflektion, dialog och gradvis ökad självinsikt. Detta innebär att bedömning av valkompetens behöver ta hänsyn till hur elever uttrycker, tolkar och omtolkar sina erfarenheter i mötet med vägledaren.

För att analysera kvaliteten och användbarheten i det bedömningsstöd som prövats kombineras detta perspektiv med två ramverk: Messicks (1995) validitetsmodell och Pattons (2015) kriterier för användbar utvärdering. Messicks modell betonar att validitet inte enbart handlar om att bedömningen mäter rätt innehåll, utan också om hur resultat tolkas och används samt vilka konsekvenser bedömningen får för elever, profession och organisation. Detta är särskilt relevant i en skolkontext där bedömningar kan påverka undervisning, prioriteringar och elevernas fortsatta valprocess. I denna studie används Messicks validitetsram för att pröva hållbarheten i de inferenser som görs från vägledarnas

bedömningar och för att analysera vilka konsekvenser verktyget kan få för praktik, dokumentation och likvärdighet. I analysen betonas särskilt validitet kopplad till tolkning och konsekvenser (consequential validity), eftersom verktyget prövas i en praktik där användning och organisatoriska följder står i fokus.

Pattons kriterier för användbar utvärdering tillför ett praktiktäna perspektiv där värdet av ett verktyg bedöms utifrån hur det fungerar i vardagen för dem som ska använda det. I denna studie innebär det att särskild uppmärksamhet riktas mot hur vägledare och koordinators uppfattar verktygets tydlighet, omfattning, flexibilitet och relevans i mötet med eleverna. Pattons användbarhetskriterier används för att analysera verktyget utifrån avsedda användare (vägledare/koordinator) och avsett bruk (professionell bedömning, sambedömning och underlag för skolnivåanalys).

Genom att förena dessa tre ramverk – valkompetens som meningsskapande process, validitet med fokus på innehåll och konsekvenser samt användbarhet med fokus mot praktisk funktion – skapas en analytisk struktur som gör det möjligt att förstå både vad som bedöms, hur bedömningen genomförs och vilka effekter bedömningen kan få i organisationen. Ramverken används som stöd i analysen och i tolkningen av mönster i resultaten.

3.2 Deltagare, urval och genomförande

Deltagare i förstudien var två enhetschefer på VLC som initierade utprövningen och ansvarade för framtagandet av bedömningsverktyget, en koordinator med uppdrag att utveckla det kollegiala arbetet samt fyra studie- och yrkesvägledare. Koordinators, som även arbetar som studie- och yrkesvägledare och har god kännedom om grundskolans verksamhet, ansvarade för planering och genomförande av utprövningen. Urvalet av skolor och deltagare gjordes av VLC utifrån grundskoleförvaltningens socioekonomiska index samt de fyra geografiska utbildningsområden som tillämpas i Göteborgs stad, för att inkludera skolor i olika delar av

staden och pröva verktyget i varierande verksamhetskontexter. Totalt deltog fyra skolor, en från varje utbildningsområde. De medverkande studie- och yrkesvägledarna hade minst tre års yrkeserfarenhet, varav minst ett år vid den aktuella skolan.

De medverkande studie- och yrkesvägledarna tillfrågades om sitt deltagande via mejl med information om förstudiens syfte, mål och tillvägagångssätt, och samtliga gav sitt samtycke. Därefter presenterade ansvariga enhetschefer de övergripande delarna av utvärderingsprocessen vid ett möte med samtliga vägledare, där även delar av bedömningsverktyget visades på skärm. Eleverna som deltog i utvärderingen rekryterades genom frivillig anmälan och deltog enbart under vägledningssamtalen. Respektive studie- och yrkesvägledare informerade i helklass, där eleverna fick veta syftet med utvärderingen och gav elever möjlighet att anmäla intresse. Elever som anmälde sig informerades i förväg om samtalets upplägg, att samtalet ingick i en utvärdering av ett bedömningsverktyg kopplat till valkompetens samt att koordinatören skulle närvara i rummet för att observera samtalet och pröva verktygets användbarhet. Informationen betonade att deltagandet var frivilligt och att samtalet i övrigt genomfördes som ett vanligt vägledningssamtal.

Utvärderingen genomfördes under en dag per skola. Varje utvärderingsdag inleddes med att respektive vägledare träffade koordinatören för en kort genomgång av syfte och riktlinjer för bedömningen, med utgångspunkt i verktygets förstasida. Praktiska frågor om dagens upplägg, såsom samtalens tidsomfattning, genomförande och placering i rummet, klargjordes samtidigt. Vägledarna beskrev också hur de vanligtvis genomför vägledningssamtal för att säkerställa att utvärderingen i så hög grad som möjligt motsvarade ordinarie praktik.

Bedömningsverktyget i sin helhet tillgängliggjordes inte före det första samtalet. Syftet var att det inledande samtalet skulle genomföras så autentiskt som möjligt och inte påverkas av förberedelser eller anpassningar utifrån verktygets innehåll. Vägledarna fick tillgång till

verktyget först efter det första samtalet i samband med att bedömningen genomfördes. Koordinator och enhetschefer bedömde att vägledarna därefter kunde påverkas i efterföljande samtal och utbyta erfarenheter med varandra, men såg detta som en naturlig del av kollegialt lärande och inte som ett hinder för utprovningen. Detta bedömdes inte utgöra ett hinder för utprovningen.

Under utprovningssdagen genomförde varje vägledare fyra vägledningssamtal i årskurs 9, med en maximal samtalstid om 45 minuter. Samtalen hölls på vägledarnas respektive skolor och observerades av koordinatoren, som gjorde en parallell bedömning av elevernas valkompetens. Efter varje samtal avsattes cirka 30 minuter för att vägledare och koordinators, var för sig, genomförde sina bedömningar med stöd av verktyget. När samtliga samtal var genomförda jämfördes och diskuterades bedömningarna med stöd av särskilt framtagna reflektionsfrågor. Syftet med sambedömningen var att synliggöra skillnader som kunde ligga till grund för fortsatt utvecklingsarbete och framtida forskningsstudier.

3.2.1 Bedömningsverktyget

Bedömningsverktyget utvecklades av VLC med den estniska matrisen för CMS (valkompetens) som förebild (Liin, Laur & Täht, 2025). Matrisen har sin grund i tidigare forskning om valkompetens och översattes och anpassades till svenska förhållanden och styrdokument av en arbetsgrupp på VLC. Utifrån de mål i matrisen som är kopplade till årskurs 9 togs det aktuella bedömningsverktyget fram.

Verktyget bygger på det konstruktivistiska synsätt som beskrivits ovan (Savickas, 2013; Super, 1957), där karriärutveckling förstås som en process av reflektion, meningsskapande och aktiv konstruktion av framtidsbilder. Verktyget ska stödja vägledarnas professionella samtal med eleverna och synliggöra progression inom dimensioner som självkännedom, beslutsfattande och handlingsförmåga. Det består av tolv frågor fördelade över valkompetensens fyra områden, att vara medveten om sig själv, om alternativen samt kunna fatta och genomföra beslut.

Frågorna är organiserade i avsnitt som följer dessa områden och syftar till att synliggöra elevens resonemang och reflektioner. Till varje fråga finns en femgradig bedömningsskala, där vägledaren anger i vilken grad elevens reflektioner bedöms motsvara de kvalitativa nivåbeskrivningar som anges i bedömningsskalan. Under varje fråga finns även ett fritextfält för observationer och relevanta anteckningar som stöd för bedömningen.

3.3 Datainsamling

Datamaterialet består av två intervjuomgångar, genomförda före och efter utprovningen av bedömningsverktyget. Intervjuerna utformades för att belysa både professionella uppfattningar om bedömning av elevers valkompetens och erfarenheter av hur det framtagna verktyget fungerade i praktiken.

Före utprovningen genomfördes tre intervjuer: en fokusgruppsintervju med de fyra vägledarna, en enskild intervju med koordinatören och en gruppintervju med de två enhetscheferna. Fokusgruppen med vägledarna syftade till att fånga erfarenheter av bedömning av valkompetens och förväntningar på det nya bedömningsverktyget. Intervjuerna med koordinatören respektive enhetscheferna fokuserade på professionsutveckling samt bakgrunden till och syftet med att utveckla ett gemensamt bedömningsverktyg.

Efter utprovningen genomfördes ytterligare intervjuer för att fånga hur verktyget uppfattades fungera i vägledningssamtalen samt vilka möjligheter, svårigheter och nya insikter som utprovningen gav upphov till. Fokusgruppsintervjun med vägledarna riktades mot erfarenheter från den faktiska användningen, medan koordinatör och enhetschefer intervjuades gemensamt om sina iakttagelser och hur resultatet kunde användas för att vidareutveckla vägledningsarbetet vid VLC. Genom intervjuer före och efter utprovningen och jämförelser mellan yrkesgrupper, skapades ett samlat underlag för att besvara studiens

frågeställningar om bedömning av elevers valkompetens, verktygets funktion i praktiken och de nya insikter som utprövningen bidrog med.

3.4 Analysprocess

Analysen genomfördes inom ramen för studiens konstruktivistiska syn på valkompetens. För att pröva bedömningsverktygets kvalitet och användbarhet integrerades Messicks (1995) validitetsram och Pattons (2015) kriterier för användbar utvärdering. Arbetet följde ett före- och efterperspektiv där intervjuerna analyserades i två steg.

Efter transkribering bearbetades materialet med tematisk analys (Braun & Clarke, 2019). Arbetet inleddes med genomläsning för att skapa en helhetsbild och identifiera uttryck som rörde bedömning, vägledning och valkompetens. Därefter genomfördes induktiv kodning där meningsbärande utsagor markerades och grupperades utifrån innehållsliga likheter. Kodningen utgick från deltagarnas utsagor för att fånga vad de själva betonade i sin praktik.

Materialet analyserades inom och mellan de tre yrkesgrupperna för att möjliggöra jämförelser mellan perspektiv på samtalet, strukturen och organisationens behov. Koder fördes samman till preliminära teman som beskrev återkommande mönster i hur bedömningsverktyget förstods och användes. Tematiseringen fördjupades med stöd i Messicks validitetsmodell, som belyste bedömningens innehåll och konsekvenser, och Pattons kriterier för användbar utvärdering, som synliggjorde verktygets praktiska funktion och balansen mellan professionell autonomi och gemensam struktur. Under utprövningen tillkom även insikter från vägledarnas och koordinators kollegiala sambedömning, vilka bidrog till den fortsatta tematiseringen.

I analysens andra steg jämfördes utsagor före och efter utprövningen för att identifiera förändringar i språkbruk, prioriteringar och förståelser av valkompetens. Analysen växlade mellan induktiv och teoretiskt styrd tolkning för att förena individuella erfarenheter med en bredare förståelse av bedömning som professionell och organisatorisk praktik. Materialet

organiserades i fem analytiska kategorier: valkompetens som relationsbaserad praktik, systematik som professionalisering, bedömning som stöd för lärande, balansen mellan frihet och struktur samt verktygets roll för likvärdighet och utveckling. Kategorierna fungerade som ett mellanled och låg till grund för en vidare syntes, där tre övergripande teman formulerades. Temana speglar hur yrkesgrupperna beskriver professionell bedömning av valkompetens, hur bedömningsverktyget uppfattas fungera i vägledningsarbetet samt vilka insikter som framträdde efter utprovningen. Temana utgör strukturen för resultatredovisningen och relaterar direkt till studiens frågeställningar.

3.5 Etik

Alla deltagare i projektet, det vill säga enhetschefer, koordinator och studie- och yrkesvägledare, informerades om förstudiens syfte, genomförande och sina rättigheter innan de tillfrågades om medverkan. Skriftligt samtycke inhämtades före intervjuerna, deltagandet var frivilligt och kunde avbrytas när som helst. Inga känsliga personuppgifter samlades in och materialet pseudonymiserades för att omöjliggöra identifikation av individer, skolor och organisationer. Ljudinspelningarna lagras på ett säkert sätt och var endast tillgängliga för behöriga. Projektet följde gällande regler för informationssäkerhet och behandling av personuppgifter enligt GDPR.

4 Resultat

Resultatet struktureras i tre övergripande teman som framkom i analysen. Temana speglar studiens frågeställningar genom att belysa hur de medverkande yrkeskategorierna beskriver möjligheter och utmaningar i bedömning av elevers valkompetens, hur det framtagna bedömningsverktyget fungerar i vägledningssamtalen samt vilka nya insikter som blivit synliga under utprovningen. Tillsammans ger temana en bild av hur valkompetens förstås, praktiseras och utvecklas i den aktuella verksamheten, tolkat med stöd av Messick (1995) och Patton

(2015) samt ett konstruktivistiskt vägledningsperspektiv (Savickas, 2013).

4.1 Professionell bedömning av valkompetens – mellan individuellt omdöme och gemensam struktur

Detta tema belyser hur studie- och yrkesvägledare, koordinator och enhetschefer beskriver den professionella bedömningen av elevers valkompetens och vilka möjligheter och utmaningar som präglar detta arbete. I deltagarnas utsagor framträder bedömningen som ett samtalsbaserat tolkningsarbete där vägledarnas yrkeskunnande, erfarenhet och språkliga lyhördhet är centrala för att identifiera och förstå elevers resonemang (jfr Savickas, 2013). Samtidigt beskrivs denna form av bedömning som svår att göra likvärdig och transparent, eftersom den i hög grad vilar på individuellt omdöme och ofta saknar gemensamma strukturer och begrepp. Temat synliggör därmed spänningen mellan professionell autonomi och behovet av gemensamma ramar i bedömningen av valkompetens.

Det enskilda vägledningssamtalet framstår som den främsta arenan där valkompetensen blir synlig. Vägledarna beskriver hur variationer i elevernas sätt att uttrycka sig - från trevande svar till mer komplexa resonemang – blir indikatorer på elevens reflektionsnivå. Som en vägledare uttrycker det: *”Man hör när en elev har börjat tänka längre. Det märks i hur de resonerar och kopplar ihop det de gjort med det de vill”*. Bedömningen bygger därmed på att tolka hur eleven sätter ord på sina val, mål och framtida vägval (jfr Savickas, 2013).

Flera deltagare betonar att bedömningen utvecklas över tid snarare än vid enstaka tillfällen. Enhetscheferna beskriver hur progression blir synlig genom att vägledarna följer eleverna i undervisning och samtal om valkompetens, exempelvis att *”De är mer valkompetenta nu. De har koll på läget”*. Detta visar hur återkommande observationer och samtal används för att bedöma utveckling snarare än statiska nivåer (Messick, 1995). Koordinatorn lyfter även elevernas handlingar mellan samtal som

indikatorer, till exempel när eleven följer eller avviker från överenskomna steg. Samtidigt beskriver hon att mycket av bedömningen sker ”*På liksom en känsla eller i mötet med eleven*”, vilket synliggör avsaknaden av gemensamt formulerade kriterier (Messick, 1995). Enhetscheferna lyfter svårigheten att kommunicera detta professionella omdöme. Detta uttrycks i citatet: ”*Det är märkbart att man tycker att man känner att man hör och liksom upplever, men ...att faktiskt kunna säga 'här ligger vi ju nu'.*” Här framträder ett återkommande mönster där bedömningen uppfattas som träffsäker i praktiken men svår att formulera på ett enhetligt och kommunicerbart sätt.

Trots att deltagarna upplever att de kan identifiera valkompetens, lyfts flera utmaningar för en likvärdig och transparent bedömning (jfr Messick, 1995; Patton, 2015). Detta leder vidare till de förbättringsområden som identifieras i intervjuerna. Vägledarna uttrycker behov av att utveckla den samtalsteknik som bedömningen vilar på. En vägledare beskriver en förhoppning om att ”*Kunna vässa hur man själv pratar med elever i samtal*”, vilket här inte avser generell samtalsskicklighet, utan ökad medvetenhet om hur frågor, uppföljningar och formuleringar påverkar vilket bedömningsunderlag som skapas (jfr Savickas, 2013). Samtidigt efterfrågar vägledarna bättre underlag för att bedöma effekten av helklassvägledningen som används för att utveckla lektionsinnehåll och arbetsformer.

Likvärdighet lyfts som ett övergripande utvecklingsområde. Utsagan ”*Det är viktigt att vi som vägledare har en gemensam plattform att utgå ifrån*” visar hur avsaknaden av gemensamma kriterier leder till variation i bedömningar och svårigheter att motivera skillnader mellan skolor (Messick, 1995). Detta förstärks av koordinators observation att materialet inte fullt ut stödjer alla delar av valkompetensen, särskilt beslutsfattande och genomförande, vilket gör att vägledarna i hög grad behöver individanpassa bedömningen.

Sammantaget visar temat att bedömning av valkompetens uppfattas som en central men metodiskt utmanande del av vägledningsarbetet.

Deltagarna uttrycker ett tydligt behov av gemensamma referensramar, utvecklade samtalsmetodik och mer systematiska underlag för att bedömningen ska bli mer likvärdig, kommunikativ och användbar i utvecklingen av vägledningen på flera nivåer (jfr Messick, 1995).

4.2 Bedömningsverktyget i praktiken – stödstruktur, begränsning och professionellt omdöme

Detta tema belyser hur de tre yrkeskategorierna beskriver hur det framtagna bedömningsverktyget fungerade som stöd för vägledarnas bedömningar i anslutning till vägledningssamtalen i årskurs 9. Fokus ligger på verktygets praktiska användning, hur det påverkade samtalets innehåll och form samt vilka möjligheter och begränsningar som uppstod i tillämpningen. I deltagarnas utsagor framträder verktyget som en stödstruktur som kan underlätta professionella bedömningar, men också riskera att upplevas som styrande om det inte används flexibelt. Temat synliggör därmed hur verktygets funktion formas i samspelet mellan struktur, professionellt omdöme och de praktiska villkoren i vägledningssamtalet (jfr Patton, 2015).

Innan utprövningen uttryckte flera vägledare oro för att verktyget skulle styra samtalet alltför mycket. En vägledare beskriver att: *”Om det blir för omfattande och komplext för eleven blir det bara något att checka av. Det personliga flytet måste finnas kvar”*. En annan uttrycker liknande farhågor: *”Tänk om det blir för styrt, om man sitter och bockar av i stället för att lyssna”*. Dessa utsagor illustrerar en rädsla för att ett alltför omfattande material ska minska utrymmet för elevens egen berättelse och den lyhörddhet som vägledarna beskriver som central i samtalet (jfr Savickas, 2013).

Efter utprövningen beskriver deltagarna dock hur verktyget i praktiken snarare fungerade som ett stöd för vägledarens bedömning än som en styrning av samtalet. En vägledare säger: *”Verktyget blev som en påminnelse – har jag varit inne i alla delarna?”*. Här framhålls hur verktyget bidrog till att bredda fokus och säkerställa att olika aspekter av

valkompetensen uppmärksammades (Messick, 1995). Koordinatör uttrycker något liknande när hon beskriver att ”alla vägledare hade sin egen stil, men verktyget hjälpte dem att fokusera på de delar som annars lätt faller bort”. Sammantaget visar detta att verktyget i praktiken fungerade som ett komplement till professionell intuition snarare än som en mall.

Samtidigt beskriver vägledarna konkreta utmaningar, särskilt kopplade till verktygets omfattning och tydlighet. En vägledare uttrycker att *”Det var många frågor. Jag kunde inte hålla allt i huvudet...det var lite för mycket att överblicka”*. En annan beskriver osäkerhet kring bedömning av motivation: *”Frågan om motivation...jag visste inte alltid vad jag skulle basera min bedömning på. Jag hoppade över den till slut”*. Dessa utsagor visar hur verktygets struktur och språkliga utformning påverkade användbarheten i samtalet (Patton, 2015). Flera vägledare har även undringar kring bedömningsskalans utformning, exempelvis genom frågan: *”Ska det vara fem nivåer? Eller färre, för att bli enklare att uttrycka?”*.

En ytterligare aspekt som framträder i temat är verktygets funktion i det kollegiala arbetet under utprövningen. Sambedömning användes för att jämföra och diskutera bedömningar i direkt anslutning till samtalen. En vägledare beskriver detta som lärorikt: *”Vi hade inte alltid samma bedömning, men det var just i skillnaderna som diskussionen blev lärorik”*. Utsagan visar hur gemensamma bedömningsdiskussioner kan bidra till ökad medvetenhet om bedömningsgrunder och utveckling av professionellt omdöme (jfr Messick, 1995). Koordinatör beskriver även hur sammanställningar av bedömningar möjliggjorde analys på skolnivå, vilket skapade underlag för dialog med skolläda om elevernas behov (Patton, 2015).

Sammantaget visar temat att bedömningsverktyget uppfattas både som en stödjande struktur och som potentiell begränsning. Den praktiska användningen är beroende av att innehållet är lagom omfattande, tydligt formulerat och anpassat till det professionella arbetssättet (Patton, 2015).

Samtidigt framträder verktygets potential att bidra till ökad samsyn och gemensamt lärande, särskilt genom sambedömning och gemensamma analyser (Messick, 1995).

4.3 Nya insikter om bedömningsverktyg som stöd för likvärdighet och professionsutveckling

Det tredje temat belyser de nya insikter som deltagarna beskriver efter utprovningen av bedömningsverktyget. Utsagorna visar potential till förändrade sätt att tala om, analysera och organisera studie- och yrkesvägledningen. Särskilt framträder hur verktyget kan stödja arbetet med ökad likvärdighet, synliggöra skolors olika behov och fungera som ett underlag för professionsutveckling och organisatorisk analys. Tre mönster framträder: verktyget ger ett tydligare professionellt underlag, det stödjer samsyn och skapar nya möjligheter för systematisk analys på skol- och organisationsnivå (jfr Messick, 1995; Patton, 2015).

En första insikt rör verktygets funktion i att konkretisera och legitimera bedömningar. En enhetschef beskriver: *”Det kan hjälpa oss att visa skolledningen var vi behöver stärka eleverna. Då blir vägledningen mer synlig och relevant”*. Utsagan visar hur bedömningarna kan användas för att tydliggöra både individuella elevers behov och vägledningsinsatser på skolnivå (Messick, 1995). Koordinatören uttrycker en liknande erfarenhet när hon säger: *”Det stärker vår profession lite också...att inte behöva säga ’jag har en känsla’ utan faktiskt ha ett underlag”*. Detta pekar på att verktyget bidrar till att flytta bedömningen från individuell intuition till ett mer delbart och professionellt förankrat språk (jfr Patton, 2015).

En andra insikt gäller sambedömningens betydelse för samsyn och kollegialt lärande, bortom den konkreta utprovningssituationen. Sambedömning framträder här som ett sätt att utveckla gemensamma referensramar för bedömning av valkompetens, där skillnader i tolkningar används som underlag för professionell reflektion snarare än som avvikelser som behöver elimineras. På så sätt bidrar bedömningsverktyget till att strukturera kollegiala samtal och möjliggör

en mer gemensam och kommunikativ förståelse av valkompetens, vilket stärker förutsättningarna för professionellt lärande och samsyn (Patton, 2015).

En tredje insikt rör verktygets funktion i skolans och organisationens analysarbete. Koordinatören beskriver hur sammanställda bedömningar kan ge ett mer konkret underlag för dialog om elevernas behov: *”Det träffar mycket närmare om det är ’så här det ser ut på vår skola, det här är våra elevers resultat’.*” Hon beskriver även hur resultaten kan användas för att diskutera riktade insatser i specifika elevgrupper, exempelvis genom frågan: *”Så här ser det ut i 9B – vad kan vi göra tillsammans för att möta det?”.* Detta visar hur bedömningsverktyget möjliggör analys som sträcker sig bortom det enskilda samtalet och kan bidra till gemensamma prioriteringar och utvecklingsarbete (Messick, 1995).

Samtidigt identifierar deltagarna begränsningar i verktygets nuvarande utformning. En enhetschef påpekar att materialet bygger på att kommunikationen i samtalet fungerar: *”Men det finns elever som inte kan prata, och ändå kan välja”.* Detta synliggör behovet av vidare utveckling för att säkerställa tillgänglighet för olika elevgrupper (Messick, 1995). Flera deltagare betonar även att verktyget kräver tydliga syften, tid och struktur i implementeringen, vilket uttrycks i utsagan: *”Det här är ju ingen Quick fix...det behöver vara tydligt vad som ska göras”.*

Sammantaget visar temat att utprovningen av bedömningsverktyget har bidragit till nya insikter om hur bedömning kan användas som stöd för likvärdighet, professionsutveckling och organisatoriskt lärande. Samtidigt framträder behovet av fortsatt utveckling för att säkerställa långsiktighet, tillgänglighet för alla elevgrupper och en hållbar användning i olika delar av verksamheten.

5 Diskussion

Denna studie har belyst hur bedömning av elevers valkompetens i årskurs 9 praktiseras i individuella vägledningssamtal samt vilka möjligheter ett gemensamt bedömningsverktyg kan erbjuda i detta sammanhang.

Resultaten visar att bedömningen i stor utsträckning bygger på vägledarnas professionella omdöme, grundat i hur elever uttrycker sina tankar, erfarenheter och resonemang i samtalet. En sådan bedömningspraktik är förenlig med ett konstruktivistiskt synsätt, där valkompetens förstås som något som utvecklas genom dialog och meningsskapande (Savickas, 2013). Samtidigt framgår att dessa bedömningar, särskilt i en praktik utan gemensamma bedömningsverktyg, är svåra att formulera enhetligt och sällan dokumenteras systematiskt. Detta överensstämmer med tidigare forskning som pekar på att bedömning inom studie- och yrkesvägledning ofta präglas av erfarenhetsbaserade tolkningar som är svåra att synliggöra och kommunicera (Rosvall & Eshaghbeigi-Hosseini, 2023). Mot denna bakgrund kan det prövade bedömningsverktyget förstås som ett försök att strukturera och tydliggöra vägledarnas professionella bedömningar, snarare än att ersätta dem, genom att erbjuda ett gemensamt språk och en systematik för att fånga progression i elevers valkompetens.

Utifrån ovanstående framträder ett centralt diskussionsområde som rör samspelet mellan professionell intuition och behovet av gemensamma strukturer. Vägledarna beskriver hur de i samtalet lyssnar efter nyanser i elevens resonemang, men också hur denna intuitiva bedömning är svår att motivera, jämföra och följa över tid. Här aktualiseras frågor om validitet (Messick, 1995). När bedömningen i hög grad bygger på individuella tolkningar finns risk för variationer som påverkar likvärdighet och möjligheten att synliggöra progression. Resultatet bekräftar tidigare studier som visar att skolors arbete med valkompetens ofta saknar modeller som möjliggör systematiska och jämförbara bedömningar (Einarsdóttir m.fl., 2023).

Samtidigt visar resultaten att prövningen av ett bedömningsverktyg kan bidra till att synliggöra aspekter av valkompetens som inte alltid framträder spontant i samtalet. Detta överensstämmer med internationell forskning där strukturerade verktyg använts för att tydliggöra elevers utveckling inom områden som självkänedom, beslutsfattande och handlingsförmåga (Dodd, Hanson & Hooley, 2022; Liin, Laur & Täht, 2025). I föreliggande studie beskriver vägledarna hur verktyget fungerade som ett stöd för att bredda samtalets fokus. Samtidigt framkommer behov av tydligare formuleringar och bedömningsskalor, vilket understryker betydelsen av användbarhet i praktiken (Patton, 2015). För att fungera i ett relationsbaserat samtal behöver ett bedömningsverktyg vara språkligt och strukturellt anpassat till professionens arbetslogik.

Förstudiens kunskapsbidrag blir tydligt i relation till tidigare forskning. Trots att flera modeller för att mäta valkompetens har utvecklats (t.ex. Dodd m.fl., 2022; Liin m.fl., 2025) saknas studier som analyserar hur professionella vägledare bedömer valkompetens i autentiska samtal och hur sådana bedömningar kan användas i skolors utvecklingsarbete. Genom att flytta fokus från elevers självskattningar till professionella bedömningar synliggör studien en relativt outforskad dimension av vägledningspraktiken. Resultaten visar hur bedömningar formas i samtal och hur ett gemensamt verktyg kan stödja kollegial reflektion.

Ett ytterligare resultat gäller bedömningens funktion i kollegialt lärande. Samedömning framstår som särskilt betydelsefull för att på sikt synliggöra skillnader i tolkningar och utveckla samsyn. Detta ligger i linje med forskning som visar att strukturerade samtal om bedömning kan stärka professionellt lärande och kvaliteten i vägledningsinsatser (Cardoso, Janeiro & Duarte, 2018). I studien fungerade verktyget som ett gemensamt språk som gjorde skillnader i bedömning möjliga att diskutera, vilket sällan uppmärksammas i studier där fokus ligger på elevens formuleringar snarare än på vägledarnas bedömningspraktik.

Resultaten visar också hur sammanställda bedömningar kan användas på skolnivå för att identifiera mönster i elevers behov och stödja prioriteringar i vägledningsarbetet. Detta ligger nära internationell forskning som efterfrågar att uppföljning av valkompetens integreras i skolans kvalitetsarbete (Einarsdóttir m.fl., 2023). Samtidigt framkommer att implementeringen av verktyg kräver tydliga syften och rimliga organisatoriska förutsättningar för att undvika ökad arbetsbelastning eller otydliga krav.

Sammantaget visar studien att professionella bedömningar av valkompetens är en central men metodiskt underutvecklad del av vägledningspraktiken. Utprövningen av bedömningsverktyget visar att struktur kan bidra till ökad tydlighet, samsyn och underlag för analys, men också att verktygets utformning och implementering är avgörande för dess praktiska användbarhet. Studien är dock avgränsad till en mindre, lokal kontext, vilket innebär att resultaten bör tolkas med försiktighet vad gäller överförbarhet.

6 Avslutande ord

Förstudien visar att bedömning av elevers valkompetens är en central men metodiskt utmanande del av studie- och yrkesvägledares arbete. Bedömningen formas i mötet med eleven och bygger på vägledarens förmåga att tolka hur eleven uttrycker sina tankar, erfarenheter och möjliga vägval. Detta ger en nyanserad bild av elevers valkompetens men leder också till variationer som försvårar likvärdighet och enhetlig kommunikation. Behovet av en gemensam struktur som kompletterar, snarare än ersätter, det relationella samtalet framträder därför tydligt.

Utprövningen av bedömningsverktyget visar att ett gemensamt stödmaterial kan bidra till ökad överblick och systematik, särskilt när det används flexibelt och elevnära. Vägledarna beskriver hur verktyget stödjer dem i att uppmärksamma valkompetensens olika delar och synliggöra progression. Samtidigt identifieras utvecklingsbehov kopplade

till omfattning, formuleringar och bedömningsskalor, eftersom dessa påverkar verktygets praktiska användbarhet.

En central slutsats gäller sambedömningens betydelse. När vägledare använder ett gemensamt bedömningsverktyg och jämför sina bedömningar skapas förutsättningar för professionellt lärande och ökad samsyn. Verktyget bidrar därmed till att utveckla ett gemensamt språk för valkompetens och minskar beroendet av enskilda tolkningar.

På organisatorisk nivå, visar studien att sammanställda bedömningar kan stödja analys och planering på skolnivå genom att synliggöra mönster i elevers behov. För att detta ska få genomslag krävs dock tydliga syften, långsiktiga förutsättningar och fortsatt utveckling av verktygets tillgänglighet för olika elevgrupper.

Utifrån studiens resultat framstår flera områden som särskilt angelägna att utforska vidare. Ett sådant område är hur olika elevgrupper uttrycker sin valkompetens, för att säkerställa att bedömningar kan genomföras likvärdigt oavsett språkliga, kommunikativa eller kognitiva förutsättningar. Ett annat är att pröva vilka delar av bedömningsverktyget som ger mest tillförlitligt underlag över tid. Längre uppföljningar skulle även kunna belysa hur bedömningen påverkar både elevers valkompetens och vägledarnas arbetssätt, och därigenom ge ett stabilare underlag för framtida beslut om vägledningens innehåll och organisering.

7 Referenslista

- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health, 11*(4), 589–597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- Cardoso, P., Janeiro, I., & Duarte, M. E. (2018). Life Design Counseling Group Intervention With Portuguese Adolescents: A Process and Outcome Study. *Journal of Career Development, 45*(2), 183–196. <https://doi.org/10.1177/0894845316672745>
- Di Maggio, I., Ginevra, M. C., Santilli, S., Nota, L., & Soresi, S. (2015). Career Adapt-Abilities Scale – Italian Form: Psychometric properties with Italian preadolescents. *Journal of Vocational Behavior, 91*, 146–153. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.10.006>
- Dodd, V., Hanson, J., & Hooley, T. (2022). Increasing students' career readiness through career guidance: Measuring the impact with a validated measure. *British Journal of Guidance & Counselling, 50*(2), 260–272. <https://doi.org/10.1080/03069885.2021.1881968>
- Domingues, A. S. B., Taveira, M. do C., & Silva, A. D. (2024). Career Indecision Profile–Short Version: Validity evidence in Portuguese students. *International Journal for Educational and Vocational Guidance, 24*(3), 541–561. <https://doi.org/10.1007/s10775-023-09569-y>
- Einarsdóttir, S., Thomsen, R., Hansen, J. D., Berg, E., Ruusuvirta-Uuksulainen, O., Jensen, I., & Kjaergaard, R. (2023). Career Education in the Nordic Countries: A Comparison of Legislation and Compulsory School Curricula. *Nordic Journal of Transitions, Careers and Guidance, 4*(1), 97–112. <https://doi.org/10.16993/njtgc.75>
- Levin, N., Udayar, S., Lipshits-Braziler, Y., Gati, I., & Rossier, J. (2023). The structure of the Career Decision-Making Difficulties Questionnaire across 13 countries. *Journal of Career Assessment, 31*(1), 129–148. <https://doi.org/10.1177/10690727221099226>
- Liin, T., Laur, L., & Täht, K. (2025). The development of the Career Development Skills Questionnaire: Career competencies of final-year basic and secondary school students in Estonia. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri / Estonian Journal of Education, 13*(1), 147–172. <https://doi.org/10.12697/eha.2025.13.1.07>
- Messick, S. (1995). Validity of psychological assessment: Validation of inferences from persons' responses and performances as scientific inquiry into score meaning. *American Psychologist, 50*(9), 741–749. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.50.9.741>

- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). Sage.
- Rosvall, P.-Å., & Eshaghbeigi-Hosseini, M. (2023). An examination of career education and guidance in Sweden. *Nordic Journal of Transitions, Careers and Guidance*, 4(1), 25–44. <https://doi.org/10.16993/njtcg.69>
- Savickas, M. L. (2013). Career construction theory and practice. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counselling: Putting theory and research to work* (2nd ed., pp. 147–183). Wiley.
- Skolverket. (2013). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer: Arbete med studie- och yrkesvägledning (SKOLFS 2013:180)*. Skolverket. <https://www.skolverket.se/sok-publikationer/publikationsserier/allmannarad/2013/arbete-med-studie--och-yrkesvagledning>
- Soares, J., Taveira, M. D. C., Barroso, P., & Silva, A. D. (2023). Career Adapt-Abilities Scale–Short Form: Validation among Portuguese university students and workers. *Journal of Career Assessment*, 31(3), 571–587. <https://doi.org/10.1177/10690727221142584>
- Super, D. E. (1957). *The psychology of careers: An introduction to vocational development*. Harper & Brothers.